

OPEN ACCESS

Střet tradice s modernitou v arabském světě

Román *Hlasy* Sulajmāna Fajjāḍa

Jitka Jeníková

Praha

THE CLASH OF TRADITION AND MODERNITY IN THE ARAB WORLD

THE NOVEL VOICES BY SULAYMAN FAYYAD

The clash of traditional Arab society with the modernity in a form of colonization served as a source of tremendous confusion. The novel *Voices* (1972) by Egyptian writer Sulayman Fayyad is the first Arab novel which approaches the topic of the interaction between “Us” and “The Others” in a completely different way. The Voices are unprecedented metaphor of the relationship between “Us” and “The Others” and unlike any other novel before it harshly criticizes the backwardness and the obscurantism of some Arab-Egyptian traditions and celebrate the advancement of “The Others”. It is also a rare testimony of the atmosphere in Arab world after the defeat of the united Arab armies in so called Six Day War in 1967.

KLÍČOVÁ SLOVA:

román — arabský svět — arabský román — Sulajmán Fajjád — Hlasy — ženská obrázka — tradice — modernita

novel — Arab world — Arab novel — Sulayman Fayyad — Voices — female circumcision — tradition — modernity

Arabský svět se od počátku svých dějin neustále střetával s odlišnými kulturami. Některé sám pohltil, jiné hrozily, že pohltí jej. Ve středověku docházelo k těmto interakcím povětšinou mezi více méně podobně vyspělými kulturami. V případě mongolských nájezdníků ve 13. století a při následné invazi turkických kmenů hájili však z postu vyspělejší civilizace vědění Arabové. Následující staletí přinesla v oblasti Blízkého východu a severní Afriky podle tradičního pohledu na dějiny pouze stagnaci a úpadek. Teprve když v roce 1798 připlul k egyptským břehům Napoleon, přinesl s sebou kromě expanzivní politiky také výtobytky moderní evropské civilizace. První kontakty s modernitou v 19. století představovaly pro Araby především zdroj zmatku. Evropa měla za sebou etapu osvícenství, arabský svět však v době, kdy s modernitou přišel do styku, stále bojoval s vysokou mírou ngramotnosti, diktátorskými režimy a zaostalostí.

Střet arabského světa s Evropou dal vzniknout řadě myšlenkových proudů, jež se pokoušely nějakým způsobem vyrovnat nejprve s kolonizací, a poté se vznikem národních států. Mezi hlavní témata arabské románové tvorby první poloviny 20. století patří vnímání rozporu mezi „jimi“ a „námi“, tedy vědomí vlastní technické zao-

stalosti a nedostatečnosti tváří v tvář Evropanům a jejich mocenskému vlivu. A pak také snahy vyrovnat se s touto situací, aniž by to nevyhnutelně vedlo ke kapitulaci a ztrátě vlastní identity. Po období, kdy byla Západu sice příznána vyšší míra výrobní vyspělosti, nicméně na úkor omezeného duchovního života, jak je interakce Západu s Východem ztvárněna například v klasických románech *Ptáček z východu* (‘Uṣfūr min aš-šarq, 1938) Tawfiqa al-Ḥakīma či *Lampa matky Hášimovy* (Qindīl’Umm Ḥāšim, 1945) Jahjā Ḥaqqīho, přichází ve druhé polovině 20. století fáze kritiky domácích poměrů a literární střelba do vlastních řad. Jedním z nejpozoruhodnějších románů, který se vyrovnává právě s otázkou modernity a konfrontace vyspělejší Evropy se zaostalejším arabským světem, je román *Hlasy* (Aṣwāt) egyptského spisovatele Sulajmāna Fajjāda z roku 1972.

O *Hlasech* se obvykle hovoří jako o přelomovém románu, jenž postuluje nový způsob ztvárnění vztahu Západu a Východu a jejich vzájemné konfrontace. V žádném jiném díle — ani z dřívější, ba ani z doby následující — nenalezneme tak výstižnou a působivou metaforu, která je zároveň extrémně tvrdou kritikou „sebe“ a chválou „toho druhého“. Poprvé v dějinách arabské literatury se Západ stává obětí Východu.

NÁVRAT DOMŮ

Do vesničky Darāwiš v Deltě se po třiceti letech vrací Ḥāmid, který se po studiích v Paříži usadil ve Francii. Přijíždí i se svou manželkou, Francouzskou Simone, matkou jeho dvou dětí, s níž má harmonický, láskyplný vztah. Sřet tradičního světa se světem moderním je zde reprezentován na jedné straně Ḥāmidovým rodištěm a všemi jeho obyvateli, na straně druhé francouzskou ženou. Zřejmě proto, aby bylo zřejmé, že nejde o konfrontaci dvou konkrétních individualit, jak je tomu v předchozích dílech zpracovávajících tematiku konfrontace či kontaktu Západu a Východu, ale o přístup celé společnosti, zvolil autor polyfonní způsob vyprávění a hlas vypravěče postupně propůjčuje celé řadě vesničanů. Ti jeden po druhém podkrývají příběh tragédie, kterou způsobily omezené znalosti, vědomosti, předsudky a závist. Jediný, kdo je o hlas připraven a kdo se ke všemu, co se ve vsi po příjezdu Evropany Simone odehraje, je Simone sama. Za ni autor jakožto Egyptan hovořit nemůže, on mluví pouze ústy svých krajanů. Volba primitivního venkovského prostředí namísto sofistikovanějšího městského, jež by poskytla kupříkladu Káhira či Alexandrie, jen zdůrazňuje rozpor mezi moderním a tradičním, které je v tomto případě asociováno s negativním a zostalým.

Už před Simoniným příjezdem se život ve vesnici změnil. Její obyvatelé mají pocit, že si ani nezaslouží, aby je navštívil někdo tak výjimečný, někdo, kdo je bude v tolika směrech převyšovat. Přestože o Simone nic nevědí, stačí pouhý fakt, že pochází z Evropy, která je pro vesničany synonymem podstatně vyspělejšího kulturního prostředí, aby si byli jisti, že bude krásná, kultivovaná, vzdělaná, a tedy jim nadřazená. Zajímavé je, že stejný pocit s nimi sdílí také její manžel Ḥāmid. Ten stojí jako most rozkročený mezi oběma kulturami — té, z níž pochází, a té, v níž se usadil. Vzhledem k tomu, že posílá před příjezdem peníze svému bratrovi, aby mohl nově zařídit dům, v němž budou manželé během své návštěvy žít, je zřejmé, že ani on nepochybuje o tom, který břeh je vyspělejší a který toho musí ještě hodně dohnat. Není to však

jen rodina, kdo se snaží přichystat na vzácnou návštěvu. První kontakt se Západem prožívá celá ves. Obyvatelé dokonce vykopou kanalizaci, opraví mosty — to kdyby se po nich Simone chtěla projít — a dětem je zakázáno močit na ulici.

Simone, metafora Západu, je jako srdečná novinářka plná soucitu s chudobou a těžkým životem místních, jedno dopoledne dokonce stráví tím, že kape nemocným dětem kapky do očí. Je to „scéna, jež připomíná archetypální evangelický popis Ježíše, jenž krmil chudé... stejně jako on je i ona nevinná, trpí a za svou smrt nenese žádnou vinu“.¹ Ve vesnici jsou všichni muži Simone okouzlení, líbí se jim její přirozená zvědavost, bezstarostnost a živost (cestuje sama v doprovodu jednoho z místních mladých mužů, který umí francouzsky a může jí tlumočit, po obědě si v restauraci vypije orosenou sklenici piva, kterou jí speciálně nachystal hostinský). Muži jsou očarováni, ženy se jí bojí, žárlí na ni a nesou její odlišnost. Připadají si vedle ní jako „krávy“ a za každou cenu ji chtějí připodobnit sobě samým a neváhají přitom použít násilí. Simone představuje vše, co ony nikdy nezažijí — volnost, svobodu, rovnoprávnost. Ale je to nakonec střet naplněné sexuality (Simone) a sexuální frustrace (místní ženy), jenž vede k tragédii. A jako smrtící nástroj, jenž táhne místní společnost ke dnu tmářství, pryč od životaschopnosti Západu, posloužil autorovi lokální zvyk ženské obřízky.

POPULÁRNÍ I BEZ OPORY

Ženská obřízka (*chitān*) je citlivé téma, které bývá velmi často spojováno s islámem a vnímáno jako islámská tradice. Podle údajů Světové zdravotnické organizace (WHO) žije v současné době na světě přibližně 200 milionů dívek a žen, na nichž byl tento zákrok proveden. Obřízky jsou nejčastěji prováděny v afrických, blízkovýchodních a asijských zemích.² Ženská obřízka však nemá žádnou oporu v Koránu ani hadítech a její provádění je zvykovou, nikoli náboženskou záležitostí. Přesto však během let prorostla s vírou do té míry, že se ani přední islámské právní autority neshodnou na tom, zda je to čin škodlivý, nebo naopak prospěšný.³ Sulajmānu Fajjādovi posloužila jako dokonalý příklad absurdních zvyklostí, jež jsou navzdory všemu negativnímu, co reprezentují a s sebou přináší, nadále provozovány.

Poté, co *Hāmīd* odjede obchodně do Káhiry, přesvědčí vesničanky spolu se *Simoninou* švagrovou její tchyni, *Hāmīdovu* matku, aby Simone násilím obřezaly, a ona

1 El-Enany 2011, s. 115.

2 V souvislosti s ženskou obřízkou se nejčastěji mluví o těchto zemích: Egypt, Súdán, Somálsko, Etiopie, Keňa, Tanzanie, Ghana, Guinea, Nigérie, Omán, Jemen, Indonésie, Malajsie, Srí Lanka, Indický poloostrov (komunita Bóhrů), Brazílie, Peru a Austrálie (u domorodého obyvatelstva). Viz Kouřilová 2003, s. 44.

3 Egypt je jednou z mála arabských zemí, kde je obřízka dodnes běžně prováděna a kde představuje závažné téma. Z průzkumu, který v roce 2003 provedlo egyptské ministerstvo zdravotnictví, zůstává obřezaných 94 % žen a 69 % žen souhlasí s tím, aby byl zákrok provedený na jejich dcerách. In Abdel-Aty — Gadallah — Al-Tayeb — Sallema — Tag-Eldin [online]. Ženská obřízka je od roku 2008 postavena v Egyptě mimo zákon, neznamená to však, že by k jejímu provádění nadále nedocházelo.

se tak stala jednou z nich. Vnímají ji jako konkurenci, jako někoho, kdo by jim mohl odlákat muže. Přesvědčují ji obvyklými argumenty, které se jako ospravedlnění obřízky uvádějí: „Poslouchej, tetičko, žena trpí, když není obřezaná, nemá stání, docela jako kočka, touží po chlapech a nikdy nemá dost. Každou noc vysává svého muže a dokonce ho podvádí, kdykoliv má možnost, a Simone tohle bezpochyby udělala mockrát, než se za Hāmida provdala, a i poté.“⁴ Tchyně se tlaku žen podvolí, společně Simone přepadnou, násilím ji obřezou a ta vzápětí vykrváčí a umírá. Patriarchální kultura, která ženám vykážala podřadné místo a jež jim z obavy z jejich sexuality zmrzčila tělo, dožene ženy k vraždě. Jsou přesvědčeny, že obřízka je pro jejich vlastní dobro. Pocit studu z vlastního těla je vede k jistotě, že Simone po aktu manželovi nic nepoví, protože se o tom bude stydět mluvit.⁵

Západ je v knize násilím donucen připodobnit se Východu. To však není možné a akt násilí končí smrtí. Simone, metafora západní vyspělosti, přijíždí, okouzlí, ale z konfrontace s každodenním životem vychází jako poražená. Místní společnost nechce akceptovat odlišnost, nechce se s ní naučit žít — tváří v tvář jí si palčivě uvědomuje své nedostatky. Buď tedy cizorodý prvek splyne s okolím, nebo je třeba se jej zbavit.

VZTAHY NARUBY

Autor v samém závěru vyprávění, jež podle něho vypovídá „o zkorumpovanosti kultury, o její duchovní smrti“⁶, ironicky odkazuje k dílům, jež vztah Východu a Západu vykreslují přesně opačně (Východ je v nich nositelem ctnosti, morálky, duchovního vědění a náboženské nadřazenosti a má převahu nad materiálním, bezbožným Západem). Policejního velitele, jenž je k Simonině tělu přivolán, nechá Fajjád odkazovat na zmiňované romány *Ptáček z Východu* a *Lampu matky Hášimovy*. Dochází zde k radikálnímu přerodu obrazu vnímání „sebe samého“ a „toho druhého“. „Povězte mi... na co skutečně zemřela? [...] Ano, ach... ona nebo my?“⁷ Policejní velitel, který je rozhodnut nezapsat do protokolu, co se skutečně odehrálo, je zde symbolem korupce a lico-měrnosti kultury, která se odmítá podívat sama sobě do očí a připustit si, čeho všeho je schopná. Raději se bude dívat stranou a dovolí, aby se zvyky, jejichž přežívání jí nikdy neumožní plně se rozvinout v moderní společnost respektující základní lidská práva a svobody, dále udržovaly při životě. Dichotomie vztahu k Západu — fascinace a okouzlení a zároveň odporu a touhy přizpůsobit „toho druhého“ obrazu svému, zkrotit jej a donutit, aby se „stal jedním z nás“, je z *Hlasů* jasně patrná.

Fajjád ve svém díle, jež ani po téměř padesáti letech neztratilo nic na své naléhavosti, vykreslil působivý obraz kultury, která ač obdivuje moderní Evropu, není ochotná změnit sebe samu, aby se jí mohla přiblížit. Román vyšel poprvé v roce 1972, pět let po drtivé porážce arabských armád v šestidenní válce s Izraelem. Dozvuky této porážky, jež znamenala konec jednoho ze zásadních arabských snů postkoloniální

4 Fajjád 1996, s. 102–103.

5 Tamtéž, s. 104.

6 Tamtéž, s. 115.

7 Tamtéž, s. 122.

OPEN ACCESS

doby, jsou jasně patrné v pocitech odporu vůči sobě samým, které jsou v *Hlasech extrémně silné*. Fajjād v nich příkře odsoudil svou vlastní kulturu a na piedestal vyzdvihl tu, s níž bude arabský svět ještě dlouhé roky poté na kordy.

LITERATURA

- Abdel-Aty, Mostafa — Gadallaha, Mohsen A. — Al-Tayeb, Mahmoud N. — Sallema, Mona — Tag-Eldin — Mohammed A. *Prevalence of female genital cutting among Egyptian girl*. [online]. [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2647417/>>.
- El-Enany, Rashid. *Arab Representations of the Occident*. London : Routledge, 2011.
- Fajjād, Sulajmán. *ʿAswāt*. Cairo : Maktabat al-ʿusra, 1996.
- Kouřilová, Iveta — Mendal Miloš (eds.). *Cesta k prameni*. Praha : Orientální ústav AV ČR, 2003.

Jitka Jeníková (* 1983) vystudovala arabistiku, dějiny a kulturu islámských zemí a teorii a dějiny literatur zemí Asie a Afriky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V současné době pracuje jako novinářka specializující se na Blízký východ. Z arabštiny přeložila román Alá'a al-Aswáního *Jakobi-jánův dům* (2012), překládá také z angličtiny.
E-mail: jenikova.jitka@gmail.com